

Stavrofora Dr. Gabriela Platon
Stareța Sfintei Mănăstiri Voroneț

MITROPOLITUL GRIGORIE ROȘCA – CTITOR/AUTOR AL PROGRAMULUI ICONOGRAFIC AL BISERICILOR PICTATE DIN NORDUL MOLDOVEI

ABSTRACT: *Grigorie Roșca, Metropolitan of Moldavia (1546-1551), is mentioned in writings about the important personalities and events in the history of Moldavia: Saint Daniel the Hermit; the changing of the Probota Monastery into a voievodal necropole; the embellishment with exterior painting of the churches built in the 16th century Moldavia, especially the Probota and Voroneț. The present study tries to show the manner in which Metropolitan Grigorie Roșca becomes the founder or the author of the iconographic program of the painted churches in the Northern Moldavia.*

Keywords: *Metropolitan Grigorie Roșca, Northern Moldavia, Monastery of Voroneț, Saint Daniel the Hermit*

Una dintre personalitățile marcante ale vieții religioase a românilor este mitropolitul Moldovei Grigorie Roșca. Deși a avut o păstorie scurtă în scaunul mitropolitan (doar șase ani, între 1546-1551), numele lui Grigorie Roșca este prezent în istorisirile despre personalități și evenimente de seamă din istoria Moldovei: Sf. Daniil Sihastrul, transformarea Mănăstirii Probota în necropolă domnească

unde au fost înmormântați Petru Rareș și cei din familia sa, contribuția pe care a avut-o la împodobirea cu pictură exterioară a bisericilor din Moldova, îndeosebi implicațiile ctitoricești la Mănăstirile Probota și Voroneț¹.

Este adevărat că sunt relativ multe referirile la viața și activitatea ierarhului, însă un studiu consacrat în totalitate lui și actualizat noilor rigori științifice nu exista în istoriografia românească. De aceea, ca „dar” de ziua stareței Irina, în septembrie 2017, academici-anul Andrei Eșanu și soția sa, cercetător Valentina, lansau la Voroneț lucrarea *Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478-1570)*²:

„Demersul meu de a reveni la istoria și începuturile acestui loc frumos, la această importantă ctitorie ștefaniană, a fost influențat de maica stareță, care a spus că are niște ani și vrea să vadă o lucrare despre mitropolitul Grigorie Roșca, despre faptele lui în istoria Bisericii Ortodoxe Române. Lucrarea solicitată de maica stareță parcurge calea din copilărie până la adânci bătrâneți a mitropolitului Grigorie Roșca [...]. Această carte, deși nu este mare, este truda mai multor ani, a firicelelor adunate ani și ani, cu trudă, care au fost puse împreună pentru a restitui viața și faptele mitropolitului Grigorie Roșca”

a precizat la lansare academicianul Andrei Eșanu.

În prefața studiului, stavrofora Irina Pântescu, stareța Mănăstirii Voroneț evocă faptele și apreciază rolul pe care l-a avut Grigorie

¹ Cercetători și istorici apreciază că, datorită acestui foarte important sfetnic și a întregii suflări monahale a vremii, a inaugurat Petru Rareș, la Probota, ciclul frescelor exterioare moldave, renumite și recunoscute astăzi în întreaga lume. Contribuția adusă la întregirea Voronețului face din mitropolitul Grigorie Roșca un al doilea ctitor.

² Andrei EȘANU, Valentina EȘANU, *Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478-1570)*, Ed. Doxologia, Iași, 2017.

Roșca în societatea românească de la est de Carpați, în perioada vieții sale, considerându-l drept pildă pentru generațiile viitoare de călugări: „întreaga lui viață a fost o slujire jertfelnică adusă lui Dumnezeu, semenilor și mai ales generațiilor viitoare”³.

Grigorie Roșca s-a născut în jurul anului 1480, mai precis în 1478⁴, în părțile Târgului Hârlău, în satul Roșca⁵ (de unde, se pare, i se trage și numele⁶), într-o familie de oameni evlavioși și avuți. Prin tatăl său era coborâtor din familia boierilor Bârlă de la Hârlău, cei care, prin anii '30 ai secolului al XV-lea, ar fi pus temelile Mănăstirii Voroneț⁷. Prin mama sa, se înrudea cu domnitorul Petru Rareș⁸, ba chiar, pe o anumită linie, era rudă și cu Sf. Daniil Sihastrul⁹.

³ Stavrofora Irina PÂNTESCU, „Al doilea Părinte al Voronețului”, în vol. A. EȘANU, V. EȘANU, *Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478-1570)*, pp. 5-9.

⁴ În inscripția de pe piatra tombală, pregătită pentru sine de Grigorie Roșca în 1551, se arată că, la acea vreme, el avea 73 de ani, de unde simple calcule matematice ne duc la concluzia că mitropolitul trebuie să se fi născut în 1478. A se vedea: Andrei EȘANU, Valentina EȘANU, „Mitropolitul Grigorie Roșca”, în vol. Andrei EȘANU, Valentina EȘANU, *Mănăstirea Voroneț – istorie, cultură, spiritualitate*, Chișinău, 2010, pp. 39-41.

⁵ Constantin COJOCARU, „Mitropolitul Grigorie Roșca”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LIV (1978), 1-2, pp. 61-70; Maria Magdalena SZÉKELY, „Neamul dinspre mamă al lui Petru Rareș”, în: *Arhiva Genealogică*, V (1998), 1-2, pp. 175-176.

⁶ Se mai admite că numele de Roșca i s-ar trage de la barba roșcată (a se vedea: Mircea PĂCURARIU, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2009, p. 308).

⁷ M.M. SZÉKELY, „Neamul dinspre mamă al lui Petru Rareș”, p. 176.

⁸ Mitropolitul Dosoftei al Moldovei îl considera, în 1677, chiar văr drept cu Petru Rareș. A se vedea: M. PĂCURARIU, *Studii de istorie a Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, p. 305; C. REZACHEVICI, *Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova (1324-1881)*, vol. 1 (sec. XIV-XVI), Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 586.

⁹ Constantin TURCU, „Daniil Sihastrul. Figură istorică, legendară și bisericească”, în: *Studii și Cercetări Istorice*, XX (1947), 3, p. 256.

Întrucât se născuse în jurul datei de 25 ianuarie, când se prăznuiește Sf. Ierarh Grigorie Teologul, a fost numit Grigorie¹⁰.

Putem împărți în *patru perioade* evoluția vieții și activității ierarhului, rezultate în urma analizei informației istorice: cea *dintâi* (1488-1523) este perioada formării sale în anii de ascultare la Mănăstirea Voroneț; *a doua* (1523-1546) cuprinde anii de afirmare pe plan duhovnicesc ca egumen la Mănăstirea Probota; *a treia* (1546-1551) este perioada cât s-a aflat în scaunul Mitropoliei Moldovei, iar în cea de *a patra* (1551-1570) reprezintă anii de după revenirea la Mănăstirea Voroneț.

Crescând de mic copil într-o atmosferă de adâncă credință în Ortodoxie și Biserică, prin 1488, pe când împlinise abia zece ani, părinții l-au dat pe Grigorie la învățătură în obștea Mănăstirii Voroneț¹¹. La Voroneț a viețuit o perioadă îndelungată. După ce a primit „postrigul”¹² în acest lăcaș de închinăciune, Grigorie Roșca a rămas la ascultare ca monah, apoi ca ieromonah, cum este înscris în *Pomelnic*¹³, până în 1523, adică 35 de ani. În timpul metaniei la Mănăstirea Voroneț, Grigorie Roșca s-a aflat sub privegherea lui Daniil Sisastrul, fapt care a influențat semnificativ personalitatea viitorului mitropolit.

După cum mărturisea într-o inscripție de pe *Tetraevangelul* dăruit mănăstirii în 1550, Mănăstirea Voroneț a fost, pentru el, locul unde

„din copilărie m-am făgăduit lui Dumnezeu, cu rugăciunea sfântului părinte al nostru Daniil cel Nou, și aici am primit sfântul și cinstitul chip îngeresc, și unde mult m-am trudit cu toată silința mea sufletească și am întărit sfânta mănăstire, în tot cursul vieții mele, cu

¹⁰ C. COJOCARU, „Mitropolitul Grigorie Roșca”, p. 62.

¹¹ C. COJOCARU, „Mitropolitul Grigorie Roșca”, p. 62.

¹² *Postrig* (mold. arh.) – „călugărire (ceremonia călugăririi)”.

¹³ Constantin COJOCARU, „Pomelnicul Mănăstirii Voroneț, studiu și text”, în: *Analele Putnei*, IV (2008), 2, p. 133; Andrei EȘANU, Valentina EȘANU, *Mănăstirea Voroneț: istorie, cultură, spiritualitate*, p. 167.

dreapta și de Dumnezeu dăruita agonisită și avere a mea, ca să-mi fie blagoslovită și veșnică pomană, mie și părinților mei”¹⁴.

Ca ucenic al celui mai mare duhovnic, sihastru și sfânt moldovean al timpului, „tânărul Grigorie învață din copilărie, de la dascălul său, nevoința duhovnicească, smerenia, ascultarea, întreaga înțelepciune, cunoștința Sfintelor Scripturi și dragostea de oameni. A deprins, de asemenea, rânduiala slujbelor, rugăciunea și buna chivernisire a casei Domnului”¹⁵.

Drept mulțumire, Grigorie Roșca va contribui la cristalizarea cultului „Sfântul Daniil Sihastrul” nu doar la Mănăstirea Voroneț, ci și în întreaga Moldovă. Mai mult decât atât, unul dintre hramurile mănăstirii, sărbătorit la 14 decembrie, când, după tradiție, s-a săvârșit din viață, din 1496 este închinat Sf. Daniil Sihastrul. Daniil Sihastrul este pictat cu aureolă de sfânt și cu însemnarea „Sfântul Daniil” în pridvor și pe fațada de sud și pe coperta *Tetraevanghelului*.

În jurul anului 1523, probabil datorită bunelor relații dintre monahii de la Voroneț cu domnul țării, Ștefăniță voievod (1517-1527), ieromonahul voronețean Grigorie este trimis la „poslușanie”¹⁶ ca egumen al Mănăstirii Probota, altă ctitorie domnească denumită în vechime „Mănăstirea Pobrata”, una dintre cele mai vechi așezări monahale din Țara Moldovei, menționată pentru prima dată la 1391. A deținut acest important rang monahal 23 de ani.

Când Grigorie Roșca a sosit la noul lăcaș de închinăciune, a găsit Probota în ruină, delăsare și sărăcie. Când va părăsi stăreția Probotei, Grigorie Roșca va lăsa în urmă

¹⁴ *Tetraevanghel din 1550*, manuscris, Biblioteca Mănăstirii Voroneț.

¹⁵ Arhim. Ioanichie BĂLAN, *Patericul românesc. Ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce au nevoit în mănăstirile românești (sec. III-XX)*, Mănăstirea Sihăstria, 2005, p. 118.

¹⁶ *Poslușanie* (mold. arh.) – „ascultare”.

„o mănăstire de toată frumusețea, cu ziduri noi, înavuțită cu multe danii domnești și boierești, cu obște plină de vigoare, cu viețuitori vrednici și duhovnici vestiți, rugători iscușiți, zugravi de biserici, dascăli de limbi străine, traducători și buni caligrafi – toate acestea fiind o dovadă a puterii credinței și a răspunsului primit din Ceruri”¹⁷.

La 19 septembrie 1562, din liniștea Voronețului, într-o scrisoare adresată egumenului și obștii monahale de la Probota, fostul mitropolit al Moldovei descrie ostenele pe care le-a depus ca egumen al mănăstirii, pentru ca aceasta să ajungă una din mănăstirile de frunte ale țării, necropolă domnească pentru Petru Rareș și familia sa. „Am făcut Sfânta Biserică din pajiște cu toată înfrumusețarea, această întâia poslușanie am făcut”¹⁸ (în 1530 este finalizată construcția noii biserici, iar „înfrumusețarea” de care vorbește este cu siguranță pictarea în întregime, atât în interior, cât și pe pereții exteriori ai noii biserici zidite de Petru Rareș la Probota Nouă și finalizată în 1532).

Întrucât în primele luni ale anului 1546 a murit mitropolitul Moldovei Teofan (fost monah la Voroneț), Grigorie Roșca este așezat în scaunul de „Mitropolit al Moldovei și Sucevei”¹⁹, nădăjduindu-se că va organiza Mitropolia și întreaga Biserică a Moldovei tot atât de rodnic cum reușise să păstorească timp de 23 de ani la Mănăstirea Probota.

Timp de șase ani, „cât a păstorit turma lui Hristos, neobositul ierarh a înviorat viața călugărească în mănăstiri, a rânduit stareți vrednici, a zidit biserici prin sate și a povățuit cu pricepere oile cele cuvântătoare

¹⁷ Petronel ZAHARIUC, „Contribuții privitoare la istoria Mănăstirii Probota (1)”, în: *Studii și materiale de istorie medie*, XXXIII (2015), p. 230.

¹⁸ ***, *Documenta Romaniae Historia A Moldova*, vol. VI, doc. 316, p. 557.

¹⁹ Al. I. CIUREA, „Șirul mitropoliților Bisericii Ortodoxe din Moldova. Elemente esențiale biografice și bibliografice”, în ***, *Credință și cultură în Moldova*, vol. 2: *Credință ortodoxă și unitate bisericească*, Ed. Trinitas, Iași, 1995, p. 59; Mircea PĂCURARIU, *Enciclopedia ortodoxiei românești*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010, p. 555.

pe calea mântuirii, apărând cu toată puterea sfânta credință ortodoxă”²⁰. Cercetările realizate de Mircea Păcurariu, Constantin Cojocaru, Andrei și Valentina Eșanu au urmărit și analizat meticuloasă informațiile din sursele istorice despre activitățile mitropolitului Grigorie Roșca și au ajuns la concluzia că, în această perioadă, prestația ierarhului se dovedește a fi la fel de prodigioasă ca anterior.

Pe lângă preocupările legate de chivernisirea Bisericii moldovenești, mitropolitul Grigorie Roșca a continuat să țină sub supravegherea sa Probota, intervenind pe lângă noii domni (Iliș Rareș și Ștefan Rareș) să aibă în grijă ctitoria tatălui lor, Petru Voievod.

În același timp, mitropolitul Grigorie Roșca își îndreaptă din nou eforturile și dărnicia asupra mănăstirii de metanie – Voroneț. Întrucât în timpul domniei lui Petru Rareș s-a răspândit obiceiul de a adăuga bisericilor pridvoare, cum s-a făcut la Humor și Moldovița, noul ierarh Grigorie²¹ a zidit la Voroneț în 1547 un pridvor închis cu doi contraforți exteriori la Biserica „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe” înălțată de Ștefan cel Mare și a pus pe meșterii zugravi ai Moldovei s-o împodobească cu frescă exterioară. Iar la intrare a poruncit să se picteze, alături de portretul său, chipul Cuv. Daniil Sihastrul cu aureola de sfânt. Astfel, mitropolitul Grigorie Roșca este considerat al treilea ctitor al Mănăstirii Voroneț, după Sf. Ștefan cel Mare și Sf. Daniil Sihastrul. Cercetările făcute până în prezent asupra activității sale ca mitropolit (de către Mircea Păcurariu, Constantin Cojocaru, Andrei și Valentina Eșanu) au evidențiat purtarea sa de grijă față de Mănăstirea Voroneț și contribuția pe care a avut-o, împreună cu predecesorul său în scaun, mitropolitul Teofan, la împodobirea cu pictură exterioară a bisericilor din Moldova.

²⁰ Arhim. I. BĂLAN, *Patericul românesc. Ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce au nevoit în mănăstirile românești (sec. III-XX)*, p. 118.

²¹ Elena SIMIONOVICI, *Sfânta mănăstire Voroneț. Vatră de istorie românească și de spiritualitate ortodoxă*, Ed. Mușatinii, Suceava, 2008, p. 13.

A făcut numeroase danii mănăstirii și astfel a îmbunătățit situația materială a comunității monahale. Din darurile pe care le-a făcut așezământului monahal, se mai păstrează astăzi jilțurile și stranele, procovețe, o cruce de mână cu trei brațe și *Tetraevanghelul*. Pornind de la constatarea că, din timpul păstoririi sale ca mitropolit au fost scrise numeroase cărți, atestate prin însemnări în care este menționat și numele lui Grigorie Roșca și că la Voroneț s-au păstrat *Codicele* și *Psaltirea Voronețeană*, părintele profesor Mircea Păcurariu este de părere că nu este exclus ca în timpul mitropolitului Grigorie să fi luat naștere o „școală” de cărturărie slavonă și românească la Mănăstirea Voroneț.

Nestatornicia vremurilor și dese schimbări de domni l-au silit pe vrednicul mitropolit să se retragă din scaun la mănăstirea de metanie, Voroneț²². Bolnav și dezamăgit de cele întâmplate cu fostul voievod Iliș Rareș, care a început o acțiune de prigonire a Bisericii și a slujitorilor ei²³, Grigorie Roșca a revenit în obștea monahală de la Voroneț, unde și-a pregătit în 1551 lespeda funerară frumos împodobită ce-l va acoperi. Inscripția de pe piatra de mormânt, aflată în pridvorul Mănăstirii Voroneț, glăsuiește peste veacuri despre preocuparea fostului ucenic al Sf. Daniil Sihastrul pentru mântuirea sufletului său:

„În zilele bincredinciosului domn Io Iliș-Voievod, iată eu, Mitropolitul chir Grigorie, m-a cuprins pe mine cel ce număr între

²² Ultimul document care îl menționează pe mitropolitul Grigorie în scaun este din 21 martie 1551, fiind din aceeași zonă a preocupării sale pentru Voroneț: întărirea de către domnul Iliș a unor danii făcute de mitropolit mănăstirii. Mitropolitul Grigorie Roșca s-a retras din scaun în cursul anului 1551, înainte de 11 iunie 1551, când noul domn Ștefan Rareș a fost uns domn de episcopul Macarie al Romanului.

²³ Se pare că una dintre principalele cauze ale plecării lui Grigorie Roșca din scaunul mitropolitan al Moldovei este impunerea de către Iliș Rareș voievod la impozite excesiv de mari a mănăstirilor și că acesta între timp s-a turcit.

cei vii 73 [ani], frică de moarte și am gândit că paharul acesta nu va trece de la mine, m-am hotărât pentru casa aceasta a tuturor fraților acestui lăcaș și mi-am făcut un mormânt, în care să fiu înmormântat când voi muri”.

Dar Domnul Dumnezeu i-a adus însănătoșire și a rămas în viață până în 1570. Mitropolitul Grigorie Roșca a trecut la cele veșnice „în anul 7078 (1570), luna februarie 5”, după cum ne dă mărturie completarea de pe inscripția slavonă²⁴.

Despre cele petrecute după revenirea la Voroneț au ajuns până la noi doar unele informații răzlețe. Se știe, de pildă, că Grigorie Roșca a continuat să ofere danii și alte daruri, printre care cărți ferecate cu metale prețioase și alte obiecte necesare ofierii serviciilor divine, pentru că „pe acestea s-a păstrat anul executării și numele comanditarului”²⁵.

Timp de încă 19 ani,

„mitropolitul Grigorie a fost făclie și candelă nestinsă în această obște și în toată Moldova de nord, pe toți învățând și folosind cu cuvântul și cu fapta, cu smerenia, cu bărbăția, cu îndemnul și cu multa sa înțelepciune, căci era părinte sufletesc al multor egumeni și duhovnici, sihaștri, oameni de rând și dregători de țară. Faima acestui Mitropolit a atras numeroși monahi în obștea Mănăstirii Voroneț, dintre care unii erau iscusiți cronicari, cunoscători ai limbilor greacă și slavonă, traducători în grai românesc și pricepuți în Sfânta Scriptură. Mitropolitul Grigorie este considerat chiar fondatorul unei școli de copiiști și traducători la Voroneț, unde se studiau textele biblice și scrierile Sfinților Părinți, unde se traduceau cărți în

²⁴ A. EȘANU, V. EȘANU, *Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478-1570)*, p. 43.

²⁵ A. EȘANU, V. EȘANU, *Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478-1570)*, pp. 44-47.

limba românească și unde se lucra stăruitor la formarea limbii naționale și la introducerea ei în cultul nostru ortodox”²⁶.

În prefața lucrării *Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca*, stavrofora Irina Pântescu precizează:

„Am spus-o și am repetat-o de câte ori am avut ocazia: ctitorul Sfintei Scripturi ilustrate în icoanele mănăstirilor din Moldova este mitropolitul Grigorie Roșca. Era egumen și părinte spiritual la Probota când s-a construit și s-a pictat interior și exterior Biserica «Sfântul Nicolae», prima din Moldova (1532)”²⁷.

Rolul deosebit al mitropolitului Grigorie Roșca în realizarea programului iconografic al bisericilor pictate din nordul Moldovei se susține printr-o serie de fapte, opinii, judecăți, interferențe și argumente.

Epoca domnitorului Petru Rareș, bogată și glorioasă, de altfel, pentru arta religioasă, se înscrie în vechea datină a călugăriei răzimate pe evlavie și pe dărnicie în a clădi. Petru Rareș însuși este principalul ctitor; lui i se adaugă apropiații: logofătul Toader Bubuioc (Humor), logofătul Ioan Tăutu (Bălinești), marele vistiernic Mateiaș (Coșula), pârçalabul Luca Arbore (Arbore), mitropolitul Grigorie Roșca și alții. Unele dintre aceste ctitorii sunt biserici reconstruite, altele au fost acum ridicate, dar toate respectă cerințele arhitectonice impuse de tradiția ștefaniană.

Ceea ce uimește însă este anvergura unică a acestei întreprinderi:

²⁶ Arhim. I. BĂLAN, *Patericul românesc. Ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce au nevoit în mănăstirile românești (sec. III-XX)*, p. 119.

²⁷ Stavrofora I. PÂNTESCU, „Al doilea Părinte al Voronețului”, p. 6.

„pentru prima oară în lume se acoperă în întregime cu fresce fațadele, ceea ce reprezintă un act iconografic fundamental nou. Pentru a putea îndrăzni o extensie spațială atât de spectaculoasă, de masivă și de autoritară, era necesar un model formal impunător, un arhetip iconografic care să transcendă tradițiile locale”²⁸.

La vernisajul Expoziției „Mănăstirea Voroneț, 533 de ani de la înființare, 30 de ani de la redeschidere”, organizată de Biblioteca Academiei Române și de Mănăstirea Voroneț, în conferința sa, Preafericitul Părinte Patriarh Daniel atrăgea atenția că

„Iconografia Bisericii Ortodoxe nu este o artă obișnuită, ci una sacră, adică teologică și liturgică, care semnifică întâlnirea în rugăciune a omului cu Dumnezeu cel sfânt și cu sfinții Lui. De aceea, și pictura exterioară a unei biserici trebuie să fie în consens cu tradiția autentică de artă bisericească ortodoxă, iar din punct de vedere liturgic și teologic trebuie să exprime cu fidelitate credința ortodoxă privind scopul existenței omului și universului creat, și anume sfințirea omului și a universului prin participarea lor la slava sau lumina necreată și neapusă a Împărăției cerurilor, o privire profetică spre «cerul nou și pământul nou», descris în cartea *Apocalipsa* 21, 1”²⁹.

Șirul bisericilor cu pictură exterioară se constituie într-un deceniu și jumătate, acoperind parțial finalul primei perioade de domnie a lui Petru Rareș: Probota (1532), „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe” – Suceava (1534), Humor (1535), Moldovița (1537), Baia (1535-1538),

²⁸ Sorin DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, Ed. Anastasia, București, 2001, pp. 13-14.

²⁹ † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Frumusețea eternă a Voronețului: mesajul central al Judecății de Apoi”, cuvânt rostit la vernisajul Expoziției „Mănăstirea Voroneț, 533 de ani de la înființare, 30 de ani de la redeschidere”, organizată de Biblioteca Academiei Române și Mănăstirea Voroneț, în: *Ziarul Lumina*, 6 aprilie 2021, p. 1.

Bălinești (1535-1538), Coșula (1536-1538), „Sfântul Dumitru” – Suceava (1537-1538), Arbore (1541). Cu pictura de la Mănăstirea Voroneț (1547) se va încheia activitatea unei generații de zugrăvi la pereții exteriori. La doar 50 de ani după Voroneț mai este realizată pictura exterioară la Mănăstirea Sucevița, în timpul domniei fraților Movilești (în anul 1597).

De regulă, atunci când se vorbește de autorul programului iconografic, alături de numele lui Petru Rareș este pomenit și numele lui Grigorie Roșca.

Sorin Dumitrescu apreciază că acest lucru „se justifică prin destule fapte care probează ctitorul de anvergură în persoana voievodului Petru Rareș, iar competența inegalabilă de adevărat autor de programe și proiecte eclesiale în persoana atât de discretă istoric a egumenului Probotei”, aducând o serie întreagă de argumente:

– pentru zidirile în serie ale lui Rareș, inaugurate de Ștefan cel Mare, programul iconografic a fost probabil conceput înaintea venirii lui Rareș la domnie, dar „cel care ar fi putut să-i cizeleze conținuturile și regimul simbolic cu atâta originalitate teologică și apoi să le racordeze atât de ingenios structurii existente a chivotului ștefanian nu putea fi decât misteriosul egumen al Probotei”³⁰;

– autoritatea și oportunitatea cu totul excepționale a tuturor intervențiilor de la Voroneț, realizate la un an de la moartea domnitorului ctitor, îl deconspiră pe noul mitropolit, fost egumen, ca „autor indubitabil al proiectului”³¹;

– studierea atentă a evoluției iconografiei chivotelor începând cu Probota și sfârșind cu Voronețul constituie una dintre dovezile factuale cele mai elocvente, „mai elocvente chiar decât o atestare documentară a mitropolitului iconograf, fost egumen al Probotei,

³⁰ S. DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, p. 272.

³¹ S. DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, p. 177.

perfect încadrabil acelor fascinanți «egumeni vlădici» de care pomește Iorga – ca autor al proiectului³²;

– se știe că pictura exterioară a Voronețului a fost executată sub conducerea mitropolitului Roșca la un an de la săvârșirea din viață a voievodului Petru Rareș. Schimbările pe care le operează sunt însă atât de energice și de sigure, încât ni-l descoperă nouă, celor de azi, ca fiind în mod esențial principalul autor al programului, „lucrând smerit sub patronajul aureolat al ctitorului domnesc”³³;

– observarea iconografiei exterioare a fiecărei biserici conduce spre concluzia că autorii fiecărui program, iubitori ai diferenței, nu și-au dorit totuși derogări importante, de substanță, în raport cu modelul inițial și cu exigențele iconografice prestabilite.

Deși în cazul picturii exterioare vremii rareșiene nu a existat o formă iconografică stabilită prin „ucaz domnesc” până în cele mai mici detalii, incontestabil a existat un set de semnificații standard, cărora le corespund teme standard, destinate a fi preluate și respectate de toate bisericile, unitar, dar nu uniform. Doar *Judecata de apoi*, situată pe fațada apuseană – simbolizând *Apusul acestei lumi* –, și *Ierarhia cerească și pământescă*, care ocupă suprafața exterioară a celor trei abside – simbolizând *Răsăritul Paradisului pierdut* –, își păstrează locul. Celelalte teme dispun de o mobilitate care le face să migreze de pe o fațadă pe alta și să beneficieze de o extensie mai mare sau mai mică, în funcție de intențiile pe care le nutresc ctitorii fiecărei biserici în parte. Această așezare fixă conduce la părerea că plasarea celor două teme principale a fost cunoscută și stabilită precis din capul locului, iar preluarea aceluiași program iconografic și arhitectonic la toate bisericile moldovenesti în temă, de fiecare dată cu modificări morfologice sau procedurale, arată „o căutare febrilă a unei soluții finale”³⁴. În deplin acord cu Sorin Dumitrescu, putem afirma că

³² S. DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, p. 272.

³³ S. DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, p. 160.

³⁴ S. DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, p. 50.

„Voronețul mitropolitului Roșca va reprezenta [...] soluția finală a stilului moldovenesc, stil de largă notorietate culturală – corespunzător unui mod de a gândi, de a simți, de a acționa, într-un cuvânt, unui stil de a trăi. Tulburător este faptul proiectul se stinge exact în momentul în care s-a găsit soluția finală – deplinătatea și desăvârșirea”³⁵.

Așa cum am menționat deja, Grigorie Roșca intrase în mănăstire tocmai la vremea în care Sf. Ștefan cel Mare zidea aici biserica ce avea să devină celebră (26 mai-14 septembrie 1488), Voroneț. Deși nu au ajuns până la noi informații concrete, cu siguranță a fost martor la realizarea picturii interioare a bisericii, prilej cu care

„va observa cu mare atenție cum meșterii zugravi aduși de domnul țării au lucrat cu multă dăruire și talent la pictura interioară a Bisericii «Sfântul Gheorghe», de unde a îndrăgit și a înțeles importanța acestor picturi, ceea ce, mai târziu, l-a îndemnat să continue opera de înfrumusețare a sfintelor lăcașuri în care a viețuit cu splendide fresce”³⁶.

S-ar putea ca el să fie „inspiratorul iconografiei decorului mural pictat pe fațade” (Vasile Drăguț): la data morții lui Ștefan cel Mare, tânărul monah Roșca avea 26 de ani, poate că el este cel care i-a furnizat tânărului domnitor descendent al lui Ștefan, Petru Rareș, soluția iconografică atât de explozivă, de nouă și de organic inserată tradiției bisericilor marelui voievod Ștefan. Egumenul noii necropole mușatine Probota, construită parcă pentru a dubla simbolic necropola ștefaniană de la Putna, avea la acea dată 54 de ani. Cunoscuse bine de tot fervoarea duhovnicească a „zidirilor în serie” anterioare și, ca atare, ar fi putut, în numele și sub protecția noului

³⁵ S. DUMITRESCU, *Chivotele lui Petru Rareș și modelul lor ceresc*, pp. 172-173.

³⁶ A. EȘANU, V. EȘANU, *Viața și faptele Mitropolitului Grigorie Roșca (1478-1570)*, p. 19.

domnitor, dar și încurajat de același tip de evlavie specifică neamului mușatinilor, să administreze declanșarea unei noi ediții de zidiri în serie autor, închinător al lăcașului, ctitor „titular” rămânând domnitorul Petru Rareș.

Datorită eforturilor sale de la Probota, Grigorie Roșca este considerat unul dintre principalii ctitori ai acestui așezământ monahal, fapt demonstrat și de inscripția din proscomidar, în care numele „kir Grigorie egumen” urmează imediat după cele ale lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, iar „imaginea pictată în picioare a egumenului Grigorie într-o ramă cu arcadă plasată în dreapta intrării, sub pisania surmontată de o Deisis, înconjurată de *Imnul acatist* „pare o semnătură de paternitate a acestui program iconografic”³⁷.

Această „începătură” va fi preluată și de alte mănăstiri. Desigur aceste picturi, care sunt capodopere ale culturii medievale, „s-au făcut de meșteri iscusiți care au interpretat scenele din cărțile sacre într-un mod diferit, dar cineva trebuia să fi gândit cu multă rigurozitate consecutivitatea scenelor și întregul program iconografic interior și exterior – un teolog desăvârșit, un trăitor desăvârșit al credinței ortodoxe, așa cum a fost Mitropolitul Grigorie Roșca”³⁸.

Ne raliem opiniei conform căreia Grigorie Roșca poate fi considerat nu numai autorul programului iconografic de la biserica nouă de la Probota ci și al întregii serii de biserici cu pictură exterioară din nordul Moldovei. De asemenea, se apreciază că acest egumen a contribuit cel mai mult la formarea unei vestite școli de zugrăvi moldoveni, cum nu mai fusese până atunci în Moldova. Unii dintre acești zugrăvi anonimi erau monahi și ucenici ai marelui stareț³⁹.

³⁷ Teresa SINIGALIA, *Mănăstirea Probota*, Ed. Academiei Române, București, 2007, p. 23.

³⁸ Stavrofora I. PÂNTESCU, „Al doilea Părinte al Voronețului”, p. 10.

³⁹ Arhim. I. BĂLAN, *Patericul românesc. Ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce au nevoit în mănăstirile românești (sec. III-XX)*, p. 119.

La Voroneț, în 1547, mitropolitul Grigorie Roșca a adăugat bisericii Sf. Ștefan cel Mare pridvorul închis, cu intrări dinspre sud și nord, loc în care și-a pregătit și mormântul, și tot el a comandat meșterilor zugravi să împodobească biserica pe pereții exteriori. Generația de pictori care lucrase succesiv la Probota, Humor, Moldovița, „Sfântul Mare Mucenic Gheorghe” din Suceava, Arbore, credea, poate, că Voronețul, singura mănăstire ștefaniană care a primit pictură exterioară integrală, este ultima ocazie de a înveșmânta în haină de sărbătoare o biserică și se dorea a deveni cununa actului lor artistic; iar întreprinderea lor este cu atât mai meritorie cu cât aveau aici o biserică de dimensiuni mai mici decât celelalte ctitorii ale Sf. Ștefan cel Mare⁴⁰. Visul stavroforei Irina Pântescu, întâia stareță a Mănăstirii Voroneț, era ca mitropolitul Grigorie Roșca să fie canonizat. Când intra în biserică, maica stareță se închina la mormântul mitropolitului ca la un sfânt.

Pentru a face dreptate, se cuvine să fie reconsiderat cu mult discernământ rolul eminent pe care l-a jucat mitropolitul Grigorie Roșca în redactarea acestui miracol mondial care este iconografia exterioară a bisericilor din nordul Moldovei.

Summary: Metropolitan Grigorie Roșca – Author of the Iconographic Program of the Painted Churches in Northern Moldavia

Grigorie Roșca, Metropolitan of Moldavia (1546-1551), is mentioned in writings about the important personalities and events in the history of Moldavia: Saint Daniel the Hermit; the changing of the Probota Monastery into a voievodal necropolis; the embellishment with exterior painting of the churches built in the 16th century Moldavia, especially the Probota and Voroneț.

Grigorie Roșca was born in 1478, in the region of Târgul Hârlău, the village of Roșca, in a family of pious and wealthy people. By his father, he was a descendent of the boyard Bârlă family of Hârlău; by his mother, he was related to voievode Petru Rareș and with Saint Daniel the Hermit.

⁴⁰ Monahia dr. Gabriela PLATON, *De la mărturia vechilor greci la mărturisirea patristică. Temele Iconografice „Sfinții Părinți” și „Înțelepții Antici” în pictura exterioară a Bisericii Sfintei Mănăstiri Voroneț*, Ed. Doxologia, Iași, 2019, p. 235.

Four periods are to be distinguished in the life and activity of the Hierarch: 1488–1523, the period of his training at the Voroneț Monastery; 1523–1546: the years when he distinguished himself as Father Superior of the Probota Monastery; 1546–1551: the period when he was Metropolitan of Moldavia; 1551–1570: the years following his coming back to Voroneț Monastery.

Beside his activities concerning the welfare of the Moldavian Church, Metropolitan Grigorie Roșca continued to keep an eye on Probota and focused his efforts on the Monastery of Voroneț: in 1547, he built a closed porch with two external buttresses at the "Saint George" Church and decorated it with exterior fresco. Under his metropolitan authority, several books were written (at Voroneț, there have been preserved the Codex and the Psalter of Voroneț, Romanian translations of the Holy Bible) and it is highly probable that a "school" of book writing in Paleoslavonic and Romanian came into being at the Monastery of Voroneț. Metropolitan Grigorie Roșca was to play the main role in establishing the "worship of Saint Daniel the Hermit" throughout Moldavia. He had the portrait of the Saint painted with a holy halo, under the name of "Saint Daniel", in the porch and on the southern facade of the Voroneț Monastery, as well as on the cover of the "Tetraevanghel" (the Four Gospels), offered as a gift to the Monastery of Voroneț, in 1550.

The essential contribution made by Metropolitan Grigorie Roșca to the accomplishment of the iconographic program of the painted churches in Northern Moldavia is embodied in a series of deeds, ideas, views, interferences and arguments. What is quite astonishing about it is the matchless scope of this unique enterprise. The range of churches with exterior painting covers a decade and a half: Probota (1532), St. George-Suceava (1534), Humor (1535), Moldovița (1537), Baia (1535–1538), Bălinești (1535–1538), Coșula (1536–1538), St. Dumitru-Suceava (1537–1538), Arbore (1541). With the painting at the Monastery of Voroneț (1547), the activity of a generation of exterior-wall painters came to an end.

Metropolitan Grigorie Roșca may be considered the author of the iconographic program of the new Probota church, as well as of the whole series of churches with exterior painting in Northern Moldavia. Moreover, he is praised for his decisive contribution to the training of a renowned school of Moldavian wall painters, as there had not been before, in the whole country.

Therefore, it is but fair to reconsider the prominent role played by Metropolitan Grigorie Roșca in the accomplishment of the world miracle which is the exterior iconography of the 16th century churches in northern Moldavia.

